

GAZİ MESTAN BABA TÜRBESİ'NDE 1900-1916 YILLARI ARASINDA YAPILAN ONARIM-İNŞA FAALİYETLERİ VE MİMAR KEMALETTİN'İN GÖREVLENDİRİLMESİ*

THE CONSTRUCTION-REPAIR WORKS AT GHAZI MESTAN TOMB BETWEEN 1900-1916 AND THE APPOINTMENT OF ARCHITECT KEMALETTİN*

Hüseyin Gürsel BİLMİŞ**

ÖZ

Hüdavendigar Gazi'nin bayraktarı olan Gazi Mestan'ın Kosova'da medfün olduğu türbesinin 20. yüzyıl başında yeniden inşa edilmesine ilişkin Türk ve Dünya yazınında bugüne kadar herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğunun görülmesi bu araştırma makalesinin hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Son restorasyonu 2012 yılında TİKA tarafından gerçekleştirilen türbe hakkında oldukça az sayıdaki yayınlar taranmış, türbenin yüzyılım başında yeniden inşa edilmesine ilişkin süreci, Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen belgeler ışığında yazılmıştır. Yapılan arşiv okumalarında, türbenin inşa masrafları, inşa süreci ortaya koyulmuş, Sultan Reşat'ın Kosova ziyareti öncesinde yapının inşaatının tamamlandığı düşüncesi ortaya çıkmış, bu görüş aynı tarihlere ait fotoğraflarla da desteklenmiştir. Yapının inşaat defteri, inşaat komisyonu raporu ve keşf-i evvel/keşf-i sani defteri gibi esas veri kaynakları, Osmanlı Arşivi'nde erişime açılan belgeler arasında henüz tespit edilememiştir. Bununla birlikte, kurumlar arası yapılan yazışmalar, Meclis kararları, türbe/bölge ile ilgili raporlar, dilekçeler ışığında Gazi Mestan Türbesi'nin inşasına yönelik bulgular ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Türbenin inşa edilmesinden yaklaşık beş yıl sonra, hem Hüdavendigar Gazi Şehitliği hem de Gazi Mestan Türbesi onarımları için gerekli keşifleri yapmak amacıyla 1916 yılında Mimar Kemalettin'in bölgeye gönderilmek üzere görevlendirilmesine yönelik Meclis kararları da konu içerisinde değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kosova, türbe, Osmanlı mimarisi, Osmanlı Arşivi, Mimar Kemalettin

* Bu çalışma, Trakya Üniversitesi'nde 6-8 Kasım 2019'da gerçekleştirilen 23. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda "Kosova/Priştine'deki Gazi Mestan Baba Türbesinin 1900-1916 Arası Onarım-İnşa Faaliyetleri ve Mimar Kemalettin'in Görevlendirilmesi" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuş, tam metin olarak yayınlanmamıştır. Çalışma, Osmanlı Arşivi belgeleriyle genişletilip yeniden düzenlenerek makale haline getirilmiştir.

* This study was held at the "23rd International Symposium on Medieval Era and Turkish Period Excavations and Art History Researches" (Trakya University, 6-8 November 2019) as an oral presentation but it was not published as a full text. The study has been improved reorganizing the content of the paper and expanding it with Ottoman Archive documents.

* Dr., Sanat Tarihçisi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bursa Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0408-2547> ♦ E-mail: huseyin.bilmis@ktb.gov.tr

ABSTRACT

Historical data on where the Tomb of Ghazi Mestan is relatively less than the Tomb of Hudavendigar and this knowledge can be obtained from a few publications. Based on the documents from the Ottoman Archive, the fact that the Ghazi Mestan Tomb was rebuilt from the foundation due to its irrecoverable state at the beginning of the 20th century has been disclosed for the first time with the current study. The resources also show that the building date of the tomb was either the 14th or 16th century and that it was constructed as an open tomb in the beginning, and then was turned into a closed one, thereby estranging a lot from its first appearance. Having been used by Serbian and Albanian soldiers as a military shelter during the Kosovo War in 1999; eventually the restoration works carried out by Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) were completed and it became accessible for visit in 2012. Based on a few documents related to the Ghazi Mestan Tomb in the Ottoman Archive, it can be concluded that the tomb was in a ruined state at the very beginning of the 20th century. Sheikh Hasan, the tomb keeper of Ghazi Mestan Tomb, attempted for a restoration by reporting the ruined state of the tomb to the Centre and asking for assistance from Sultan Abdulhamit II. Thus, in compliance with the decree dated January 1905, they broke grounds of the Ghazi Mestan Baba Tomb accompanied by prayers on July 15, 1905. However, the construction stopped again after breaking grounds for the tomb. Even though when the construction of Ghazi Mestan Tomb completed and became accessible for visitors could not be determined exactly, it is predicted that it was finished before the visit of Sultan Mehmet Reşad's visit of the tomb on Friday, June 16, 1911, as a part of his Rumelia Tour. Therefore, in the light of the achieve documents, it could be argued that the construction of Ghazi Mestan Tomb started in July 1905 and was completed in 1911 spring. Right after its restoration, the tomb suffered damages during the Balkan War I (1912), Balkan War II (1913) and the First World War started in 1914. Various attempts were made to reorganize the damaged places during the wars and a significant decision was made as a result of the report prepared by Major Hüseyin Hüsnü Bey from Skopje in order to be able to construct the Tomb of Ghazi Mestan independently. The decision was the assignment of Mimar Kemalettin, who was going to be one of the pioneers of National Architecture Movement I during the Republican Era after the collapse of the Ottoman State, as "General Director of Buildings" to Kosovo with the purpose of making necessary explorations for the restorations of Hudavendigar Ghazi martyr's cemetery and the tomb of Ghazi Mestan. The Directorate of Foundations (Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti) assigned Mimar Kemalettin Bey some other tasks as well during his journey. According to the archive documents, after completing his explorations in Pristina, Mimar Kemalettin Bey was supposed to go to Vienna to explain the issues related to the plan about the cemetery field allocated for Muslims in Vienna at the Embassy. After Vienna, he would also inspect/check the recently built tomb of Gül Baba, one of the famous Ottoman Ghazis, in Pest. No other document in the achieve related to the outcome of Mimar Kemalettin's assignment has been found.

Keywords: *Kosovo, Tomb, Ottoman Architecture, Ottoman Archive, Architect Kemalettin*

Giriş

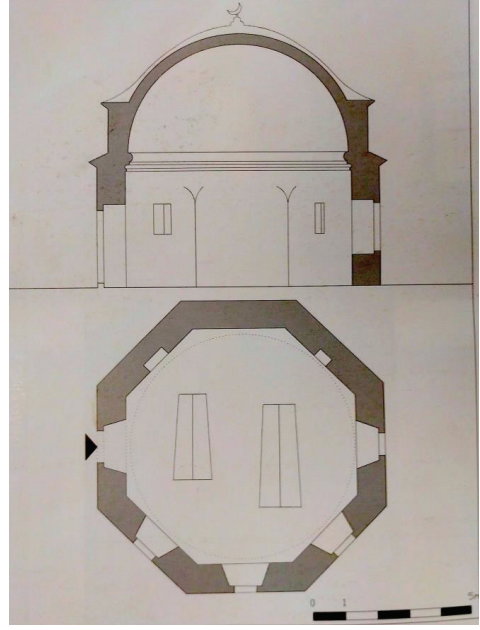
Hüdavendigâr meşhedine göre hakkında daha az bilgi bulunan Gazi Mestan Türbesi'ne ilişkin veriler, az sayıdaki bazı yayınlardan elde edilebilmektedir¹. Bunların dışında söz konusu yapının 20. yüzyıl başında onarılamayacak derecede kötü durumda olması nedeniyle temellerinden yeniden inşa edilmesi hakkındaki bilgiler, bütünüyle Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen belgeler üzerinden bu araştırma makelesi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gazi Mestan Türbesi, Kosova-Priştine'ye 5 km uzaklıkta ve Mitrovica'ya giden yol üzerinde hafif meyilli bir sırt üzerine inşa edilmiştir². Türbenin, Sultan I. Murad'ın sancaktarı olup 1389 Kosova Savaşı'nda şehit olan *Gazi Mestan / Gazi Mestan*

1 Semavi Eyice'nin daha çok Hüdavendigâr Meşhedi ağırlıklı makalesi için bk. Eyice, 1962, 71-82; a.m.f., 1996, 459. Eyice'nin burada kaynak gösterilen her iki makalesinde Gazi Mestan Türbesinin mimari bakımdan büyük bir değere sahip olmadığı belirtilmiş, türbenin kabaca plan özellikleri verilmiştir. Birkaç satırlık bu bilgiler dışında her iki çalışmada ağırlıklı olarak bölgenin coğrafi durumu, Mestan Gazi ve oradaki şehitlik, savaş kahramanı bayraktarlar ve bunların bölgenin Türkleşmesi üzerindeki katkıları anlatılmıştır. Eyice'nin dönemin Yugoslav kaynaklarındaki Türk Sanat Tarihi konulu çalışmaları tanıttığı bir diğer makalesinde de, o tarihlere Yugoslav yazını içerisinde yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak Bosna-Hersek, Belgrad ve Üsküp/Makedonya bölgesi Osmanlı eserleri üzerine olduğu belirtilmektedir. Eyice'nin tanıttığı yayınlardan içerisinde Gazi Mestan Türbesi'ne ilişkin herhangi bir bilgi sağlayan kaynağa ulaşılamamıştır. Bk. Eyice, 1960, 161-65. Ayverdi'nin Rumelideki Osmanlı mimari eserlerine ilişkin çalışmasında Gazi Mestan Türbesi'nin plan özellikleri dışında çoğunlukla türbenin çevresi ile Mestan Gazi'nin kimliği ve diğer şehitlerle ilgili yorumlar aktarılmıştır. Söz konusu çalışma için bk. Ayverdi, 2000, 90; Raif Virmişa'nın son yıllarda hazırladığı çalışması için bk. Virmişa, 1999; M.Zeki İbrahimgil ve N.Konuk'un Türk Tarih Kurumu destekli projeleri doğrultusunda hazırlanan çalışması için bk. İbrahimgil ve Konuk, 2006; Mustafa İsen ve M.İbrahimgil tarafından Balkanlar üzerine gezi rehberi olarak hazırlanan kitap için bk. İsen ve İbrahimgil, 2005. Ayrıca bk. Turan ve İbrahimgil, 2004. Tüm bu kaynaklar Eyice ve Ayverdi'nin aktardığı temel bilgileri tekrarlamak dışında, yapının 20. Yüzyıl başında yeniden inşa edilmesine dair herhangi bir bilgi vermezler. Oya Şenyurt'un "Kosova'da Murad Hüdavendigâr Türbesi Ve Ek Yapıları" başlıklı çalışması ağırlıklı olarak Hüdavendigâr Türbesi hakkındadır. Yazar makalesinde, konuyla ilgili kendinden önce yapılan çalışmalara kısaca değinmiş, adı geçen türbenin 1700'lü yıllardan 1907 yılına kadar geçirdiği tamirlere ilişkin bilgiler vermiştir. 1907 yılında hazırlanan planlar ışığında Murad Hüdavendigâr Külliyesi'nin durumunu daha detaylı anlattığı makalesinde Şenyurt, Gazi Mestan Baba türbesinin Hüdavendigâr Türbesi tamirleri sırasında 1791 ve 1864 yıllarında geçirdiği onarımları aktarmış, Mestan Baba Türbesinin 20. yüzyıl başında yıkılıp yeniden inşasına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir. Bk. Şenyurt, 2012, 285-311. Son olarak; Refik Engin tarafından hazırlanan ve Balkanlarda bulunan toplam 2983 yapının derlendiği eser her ne kadar Gazi Mestan Baba Türbesi hakkında diğer araştırmacılara nazaran daha fazla arşiv belgesini kaynak olarak topluca vermişse de yazarın belge okumaları, transkripsiyonları oldukça sorunlu ve yeniden okunmaya muhtaç durumdadır. Buna rağmen yazarın çalışması, verdiği arşiv kayıtları ile şimdiye kadar konuyla ilgili pekçok belgeyi bir araya toplaması bakımından değerlidir. Söz konusu eser için bk. Engin, 2014, 451-470.

2 Ayverdi, 2000, 90; İbrahimgil & Konuk, 2006, 519.

Baba adına inşa edildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Kaynaklarda inşası 14. ya da 16. yüzyıl³ olarak geçen yapının, ilkin açık türbe biçiminde inşa edildiği, daha sonra ise kapalı türbeye çevrildiği⁴, dolayısıyla çok değişerek ilk şeklini kaybettiği belirtilmektedir⁵. 20. yüzyıl başında sekizgen planda inşa edilen türbenin taş ile örülü beden duvarlarının dört cephesinde pencere, bir cephesinde kapı bulunurken diğer cepheler sağır bırakılmıştır (Çiz. 1)⁶. Yarım daire kemerli bir kapı açıklığı bulunan türbenin dikdörtgen pencerelerinin etrafları kaba taş söveli olarak yapılmış, üç tarafı camlı küçük ahşap bir sundurma ile yapının girişi korunmuştur. (Fot. 1). Türbe, tuğladan örülü (Fot.2) on iki köşeli bir kasnak üzerine oturtulan kubbe ile örtülmüştür. Türbede dikkat çeken detay, kasnağın her köşesinde görülen pâyve şeklindeki çıkıntılardır. Eyice'ye göre⁷ “*Bu kasnağın köşelerindeki pâyve şeklinde az taşkın çıkıntılar, türbenin hiç değilse dışının XIX.*

Çiz. 1: Gazi Mestan Türbesi plan ve kesiti.
(İbrahimgil & Konuk, 2006, 524.)

yüzyılda değişiklik ve yenileme gördüğünü belli etmektedir.” Ancak yapının 20. yüzyıl başlarında yeniden inşa edildiği dikkate alınırca, Eyice'nin bahsettiği çıkıntıların daha önceki değişiklik ve yenilemelerde değil, türbenin 1905-1911 tarihleri arasındaki temellerinden yeniden inşası sırasında yapıldığı anlaşılacaktır. Nitekim türbenin inşasından hemen sonra, Kosova'nın elden çıktığı aylara (Kasım 1912) tarihlenen bir fotoğrafta, Gazi

3 14. yy. olarak İbrahimgil & Konuk, 2006, 519; 16. yy. olarak Turan & İbrahimgil, 2004, 245.

4 Eyice, 1996, 459.

5 Eyice, 1962, 81. Eyice'nin, türbenin önceki yüzyıllara ait mimari durumu ya da geçirdiği yapısal değişimler ile ilk şeklini kaybettiği hakkındaki görüşüne ilişkin yazılı ya da görsel herhangi bir kaynak, metinlerde belirtilmemiştir. Bu nedenle yazarın bu yorumu neye dayanarak yaptığı anlaşılammıştır.

6 Bursa'da bulunan ve 1855 depremleri sonrasında 1857-60 arasında yeniden inşa edilmiş olan Osman Gazi Türbesi, gerek sekizgen plan şeması ve gerekse girişindeki büyük ahşap sundurması ile Gazi Mestan Baba Türbesi'nin benzeridir. 19 yüzyıl ikinci yarısında sade bir üslupla inşa edilen Osman Gazi Türbesi, sekizgen kasnak ve tüm cephelerde bulunan pencere açıklıkları ile yükseklik gibi özellikleri dışında, inşasından yarım asır sonra Kosova'daki Gazi Mestan Türbesi'nde ana hatlarıyla yeniden tekrarlanmış gibidir. Karşılaştırma için bk. Bilmış, 2019, 325-328.

7 Eyice, 1962, 80; Eyice, 1996, 459.

Fot. 1:

İnşasından hemen sonra Gazi Mestan Türbesi. Kasım 1912.

(Twitter üzerinde G. Karataş'tan)

(Erişim: 16.08.2019)

Mestan Türbesi'nin oniki köşeli kasağının sütunce şeklinde çıkıntılı olarak inşa edildiği görülmektedir (Fot.1). Dolayısıyla 1912 tarihli fotoğraf ile henüz tespit edilmiş olan bu ayrıntının o tarihlerde Eyice tarafından geç dönem onarımı gibi görünmesi/yorumlanması, anlaşılabilir bir durum olsa gerektir. 20. yüzyıl başında temellerinden yeniden inşa edilen türbedeki bu sütunceler, 2012 yılındaki restorasyonlar sırasında yapılmamış, kasnak köşeleri sade bırakılmıştır. Son olarak 1999 yılındaki Kosova Savaşı'nda Sırp ve Arnavut askerler tarafından sığınak olarak kullanılan⁸ ve zarar gören yapının TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) tarafından yürütülen onarım çalışmaları 2012'de tamamlanmış ve türbe ziyarete açılmıştır (Fot.3).

20. Yüzyıl Başında Gazi Mestan Türbesi'nin Yeniden İnşa Süreci

Gazi Mestan Türbesi'ne ilişkin Osmanlı Arşivi'nde bulunan az sayıdaki belgelerden, türbenin 20. yüzyılın hemen başında oldukça harap durumda olduğu anlaşılmaktadır. Gazi Mestan Türbesi'nin türbedarı Şeyh Hasan, yapının mevcut harap halini merkeze bildirerek, buranın onarılması için girişimde bulunmuş, dönemin Padişahı Sultan Abdülhamit'ten yardım istemiştir⁹ (Belge 1). Şeyh Hasan'ın doğrudan Sultan Abdülhamit'e hitaben yazdığı ve "*Kosovada Gazi Hüdâvendigâr hazretlerinin sancakdârı Gâzi Mestân hazretlerinin türbedârıyım*" ifadeleriyle başladığı dilekçesinde, hizmetinde bulunduğu türbenin "*mürûr-u zamanla...mâil-i harâb*" olduğunu, yani türbenin zamanla harap hale geldiğini belirtmektedir. Şeyh Hasan'ın ifadelerine göre türbenin onarım ihtiyacı daha önce 19 Mart 1316 / 1 Nisan 1900 tarihinde Sadaret'e arz edilmiştir. Bunun üzerine "*Sadâret-i müşârunileyhâdan vuku'bulân emr-i sâmi üzerine türbe-i mezkûrenin otuz bir bin*

8 İbrahimgil, 2002, 23-33; Turan ve İbrahimgil, 245. Yapının 2000'li yıllara ait görselleri için bk. Turan ve İbrahimgil, 246.

9 BOA - Y.PRK.MŞ.7.54.1.1. (Tarih: R.16 Mart 1318/M.29 Mart 1902)

Fot. 2:

TİKA Restorasyonu sürecinde Gazi Mestan türbesi.

(Twitter üzerinde TİKA'dan) (Erişim: 17.08.2019)

Fot. 3:

TİKA Restorasyonu sonrasında Gazi Mestan türbesi. 2012.

(Twitter üzerinde TİKA'dan) (Erişim: 17.08.2019)

iki yüz kırk bir buçuk guruşdan ibâret olân keşfi mühendisler tarafından icrâ itdirilerek Kosova evkâf muhâsebecisi tarafından evkâf-ı hümayûn nezâreti celîlesine takdim kılınmış olduğu halde her nasılsa bu âna değin hiçbir semere hâsıl olamamış”tır. Anlaşılan, daha önce Sadaret’e iletilen bu durum üzerine Sadaret’ten gelen emirle, mühendisler tarafından yapının 20. yüzyılın başındaki ilk keşfi (keşf-i evveli) gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde, türbenin 31.241,5 kuruşluk bir onarım masrafı olduğu ortaya çıkmış, bu keşif de Kosova Evkâf muhasebecisi tarafından Evkâf-ı Hümayûn Nezâretine bildirilmiştir. Ancak türbenin onarım sürecine dair Mart 1902’ye kadar hiç bir gelişme kaydedilmediği, türbedar tarafından dilekçesinde dile getirilmekte ve “halbuki mezkûr türbe bugün ‘âdetâ virân bir baraka hâline girmiş” denilmektedir. Dolayısıyla “devlet-i ebed müddet-i ‘osmâniyenin a’lâ-yı şân u şevketi uğrunda şehâdeti nevs iden öyle bir zât-ı mübârekin

makâm-ı ebedisinin şu sûret..bırakılması” kabul edilemezdir¹⁰. Bu ifadelerle türbenin son durumunu tekrar bildiren Şeyh Hasan, bir an önce türbenin “*tecdid ve ihyâsına*” ilişkin gerekli sürecin başlatılması talebinde bulunmuştur.

Türbedar Şeyh Hasan'ın dilekçesindeki talebi iki gün sonra sonuçlanmış, türbenin Evkâf-ı Hümâyûn tarafından hemen tamir ettirilmesine ilişkin irade-i seniyye çıkmış¹¹ ve durum Evkâf-ı Hümâyûn'a havale edilmiştir¹². Nisan 1902 tarihinden, yani durumun Evkâf'a havale edilmesinden sonra, 10 Temmuz 1902 tarihi itibarıyla yapı için Priştine Nafia Mühendisi tarafından yeni bir keşf-i evvel defteri¹³ düzenlenmiştir (Belge 2). Evkâf hazinesinden tamir edilecek¹⁴ türbe için “*mahalliyle cereyân iden muhâbere cevâbında mezkûr türbe ile kurbundaki misâfirhânenin kâimen kâbil-i ta'mîr olmamasına mebnî müceddeden inşâsı zımında icrâ kılınan keşfini mübeyyen tanzim ve leffen 'arz ve takdim olunan keşf mücibince inşâat-ı lâzime elli altı bin dört yüz altmış tokuz guruş on para ile vücûda gelebileceği ve münâkasaya tâlib zuhûr itmediği beyân olunmuş ve lede'l-tedkîk mezkûr türbe ile misâfirhânenin bir günâ vâridâtı olmayub bî-kudret-i hayrâtdan idügi nümâyân olmuş*”tur¹⁵. Belge metnindeki verilere göre, Kosova'daki ilgili kurumla yapılan yazışmalarda, türbenin yakınlarında bir de misafirhane bulunduğu, hem türbenin hem de misafirhanenin tamir edilemeyecek durumda olmaları nedeniyle her iki yapının yeniden inşa edilmeleri gerektiği ve bu yönde gerçekleştirilen yeni bir keşif ile de türbe ve misafirhane için yapılacak inşaat işlerinin 56.469,10 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır. Ayrıca, 56.469 kuruş bedelli bu inşaat işlerini yapacak bir yüklenici de bulunmamıştır. Vakıf gelirleri noktasında yapılan araştırmalarda, türbe ile misafirhanenin herhangi bir geliri olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu gibi “*bî-kudret evkâf hayratı*” için bütçeye yıllık 1.000 lira tahsis edilmekte, bu 1.000 liradan 1318 mâli senesi bütçesi içerisinde harcanmamış 3.050 kuruşluk bir meblağ bulunmaktadır. Bu da türbe inşasına harcanmalıdır. Üstelik konuya ilişkin çıkan irade-i seniyye sadece Gazi Mestan Türbesi'ni kapsadığından, misafirhane için gerekli inşaat, sonraki bir tarihe ertelenmelidir. Türbe için mahallince bir inşaat komisyonu oluşturulacak ve inşaat bu “*komisyon-u mahsûsa ma'rifetiyle kemâl-i metânet ve resânetle ve keşfinden noksantıyla vücûda getirilmeye gayret olunmak üzere emâneten*” yapılacaktır. Kısaca merkez yerel idareden, yapılacak inşaatın özel bir komisyon eliyle

10 Dilekçesinin devamında verdiği bilgilere göre Şeyh Hasan'ın ailesi, Fatih Sultan Mehmet zamanından 1267/1850-51 tarihine kadar I. Murat Hüdavendigâr'ın, 1267'den sonra da Gazi Mestan'ın Türbesi'nin türbedarlığını yapmaktadır.

11 BOA - İ.HUS.95.76.1.1 (Tarih: R.18 Mart 1318/M.31 Mart 1902)

12 BOA - İ.HUS.95.76.1.2 (Tarih: H.23 Z 1319/M.2 Nisan 1902)

13 BOA - Y.A.RES.120.38 (Tarih: R.27 Haziran 1318/M.10 Temmuz 1902) Burada belirtilen 10 Temmuz 1902 tarihli keşf-i evvel defteri, türbenin 20. yüzyıl başındaki ilk keşf-i evveli olan 31.241,5 kuruşluk harcama öngören keşfinden sonra yapılan ikinci ilk keşiftir. İlk keşf-i evvel defteri sadece türbe için hazırlanmış olmalıdır ki, bu ikinci keşf-i evvel defteri türbe, misafir ve selamlık dairesini kapsar.

14 BOA - İ.EV.37.50.1.1. (Tarih: R.14 Kanunievvel 1320/M.27 Aralık 1904)

15 BOA - İ.EV.37.50.1.1. (Tarih: R.14 Kanunievvel 1320/M.27 Aralık 1904)

yürütülmesini, harcamaların keşif bedelinin altında tutulmasını ve münakasa usulü ile yapılması mümkün olmadığından, yapının emaneten inşa ettirilmesini istemektedir. Söz konusu inşaat işleri sadece türbeyi kapsayacağı için, keşif bedelinden misafirhane için harcanması öngörülen miktar düşülmüştür. Keşif defterinden sadece türbe için harcanması öngörülen masraf olarak, mecîdî yirmi üç kuruş hesabıyla hesaplanan 28.812,15 kuruşluk bir bütçe belirlenmiştir. Bu rakamdan mecîdî farkı düşüldüğünde kalan rakam mecidi on dokuz kuruş hesabıyla 23.800,15 kuruştur¹⁶. Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı son olarak, inşaata harcanması öngörülen bu miktarın 1318 ve 1319 seneleri bütçesine konulan “*bî-kudret evkâf tertibinden*” harcanabilmesi için 15 Şubat 1318/28 Şubat 1903 tarihli bir yazı ile izin istendiğini, ancak aradan geçen yirmi aya yakın sürede henüz buna bir cevap verilmediğini de belirtmiştir¹⁷.

Bu yazışmaların sonunda, yukarıda belirtildiği şekliyle gerekli irade 14 Ocak 1905 tarihinde çıkarılmıştır¹⁸ (Belge 3). Türbenin tamirine ilişkin emir çıkmış ancak bir süre gereği yerine getirilmemiştir. Nitekim Kosova Jandarma Alayı’ndan Mülâzım-ı sâni Yakovalı Celaleddin b. Hızır’ın 26 Mart 1321/8 Nisan 1905 tarihli yazısı¹⁹, hem Gazi Mestan Türbesi’nin harap durumuna ilişkin tespitleri hem de emrin yerine getirilmediğine bizzat yabancı bir devlet adamının şahitliği açısından dikkate değerdir (Belge 4). Yakovalı Celaleddin’e göre, türbenin harap ve yıkılmak üzere olduğu bilgisi daha önce türbedar Hasan Baba tarafından ilgililere iletilmiş, hemen sonrasında türbenin tamiri ile kendisine aylık 500 kuruş maaş bağlanmasına yönelik irade çıkmıştır. Aradan geçen üç seneye yakın zamanda, irade-i seniyyenin gereği Kosova vilayetince yerine getirilmemiştir. Yakovalı Celaleddin yazısının devamında “*türbe-i şerife ise büyük bir ziyâret mahalli olub günden güne harabiyeti tezâyid idüb ‘âdetâ bir baykuş yuvası hey’et ve hâlini alarak yâr ve ağıvara karşı kendini arz itmekdedir*” diyerek, günden güne tahribatı artan türbenin mevcut halini baykuş yuvasına benzetmiş, dosta ve düşmana karşı türbenin bu haliyle görüldüğünü ifade etmiştir. Yakovalı Celaleddin, Rusya konsolosunun o tarihlerde bölgeyi ziyaret ettiğini, türbenin o hali karşısında konsolosun üzüntü duyduğunu, Rus konsolosun durumu türbedar Hasan babaya sorduğunda, ondan türbenin tamirine ilişkin emir varken henüz buranın tamir edilmediği cevabını aldığını belirterek, şahit olduğu durumu Sultan II.Abdülhamid’e bu şekilde bildirmiştir. Bu noktada, türbedar Şeyh Hasan ile mülâzım-ı sâni Yakovalı Celaleddin’in söz konusu dilekçe ve yazılarının, türbenin tamiri için gerekli işlemlerin hızlandırılmasına olumlu bir etki yaptığı görülmektedir. Nitekim Ocak 1905’teki iradenin, Temmuz ayı içerisinde hayata geçirildiği, “*Hüdâvendigâr gazi hazretlerinin Kosova sahrasında medfûn olan ‘alemdârî Gâzi Mestân hazretlerinin türbesi ber-muktezây-ı irâde-i seniyye cenâb-ı pâdişahî müceddeden inşâ edilmek üzere Temmuzun ikinci günü vaz’-ı esâsı resmi icrâ... edildiğine Kosova vilayet-i ‘aliyyesinden tevârüd eden 5 Temmuz 321 tarihli tahrirât*”

16 Düşülen mecîdî farkı 5012 kuruştur.

17 BOA - İ.EV.37.50.1.1. (Tarih: R.14 Kanunievvel 1320/M.27 Aralık 1904)

18 BOA - İ.EV.37.50.2.1. (Tarih: R.1 Kanunisani 1320/M.14 Ocak 1905)

19 BOA - TFR.I.ŞKT.62.6160.1.1 (Tarih: R.26 Mart 1321/M.8 Nisan 1905)

ile Dahiliye Mektubi kaleminden Sadaret'e bildirilmiştir²⁰. Belge metninden açıkça anlaşıldığı gibi, Ocak ayında çıkan irade gereğince, R 2 Temmuz 1321 / M 15 Temmuz 1905 yılında, Gazi Mestan Türbesi'nin yeniden inşa edilmek üzere dualar eşliğinde törenle temeli atılmıştır. Ancak, türbenin temeli atıldıktan sonra inşaatın kubbesine kadar devam ettiği ve daha sonra bir süre durduğu, Sadâret-i Uzmâ Mektûbi kaleminden Evkaf-ı Hümâyûn Nezaretine gönderilen yazıdan anlaşılmaktadır²¹. Temeli atılıp bir süre devam eden inşa sürecinde yaşanan iki yıllık duraklamanın nedeni, Gazi Mestan Türbesi'nin temellerinden yeniden inşa edilmesi projesinin bazı kısımlarının tekrar düzenlenmesine duyulan ihtiyaçtır. Bu bilgiyi aktaran belgede²² “türbenin mürtefi' bir mahalde olması hasebiyle keşfi mucibince üzerine kiremit ferş olunur ise” şiddetli rüzgarlara dayanamayıp kısa sürede “mahv ve zayi' olacağı cihetle üzeri kurşunla örtülmek üzere kubbesinin kargir olarak inşasına teşebbüs olunduğu” belirtilmiştir. Dolayısıyla keşf-i evvel kayıtlarında ilkin türbe için kiremit örtülü bir kubbe tasarlanmış iken, daha sonra coğrafi şartların yapı üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alınarak kubbesinin kurşunla kaplanması kararlaştırılmış olmalıdır. Gerek bu yapısal düzenleme ile türbenin yapımına proje değişikliği çerçevesinde başlanan kargir kubbesinin ve gerekse türbe civarındaki misafirhane inşaatının tamamlanabilmesi için ek bir bütçe talebi söz konusu olmuştur.

Yukarıda belirtilen son düzenleme ve ek maliyetler neticesinde yürütülen inşaat işlerinin ne zaman tamamlandığı ve Gazi Mestan Türbesi'nin ne zaman ziyarete açıldığı konusunda net bir tarihe ulaşılamamışsa da, Rumeli Seyahati²³ kapsamında Sultan Mehmed Reşad'ın 16 Haziran 1911 Cuma günü gerçekleştirdiği şehitlik ziyareti²⁴ öncesinde türbenin büyük ölçüde tamamlanmış olduğu düşünülmektedir. Nitekim 1912 yılına ait görsel (Fot. 1), Gazi Mestan Türbesi'nin 1905 yılı Temmuz ayında başlayan yeniden inşasının 1911 ortalarında tamamlandığı kanısını güçlendirmektedir²⁵.

Türbe ile ilgili I. Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın tarihlerde bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır. 1912 yılında Kosova'nın sırpların eline geçmesinden sonra Sırp Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında 1914 yılında bir antlaşma imzalanmış, Kosova'daki Türk eserleri de bu antlaşma maddeleri içerisinde değerlendirilmiştir. Antlaşma maddelerine göre, türbenin her türlü masrafı Türk Hükümeti tarafından karşılanacak, baş müftü

20 BOA - DH.MKT.994.56.1.2 (Tarih: R.24 Temmuz 1321/M.6 Ağustos 1905)

21 Söz konusu iradenin gereğinin yapılması hususunda tebligat için bk. BOA-BEO.3147.235968.1.1 (Tarih: R.3 Eylül 1323/M.16 Eylül 1907)

22 Proje değişikliğine ilişkin verileri içeren Şura-yı Devlet kararı için; BOA – İ.EV.45.35.1.1 (Tarih: H.8 Receb 1325/M.17 Ağustos 1907) ve İrade için; İ.EV.45.35.2.1 (Tarih: H.6 Şaban 1325/M.14 Eylül 1907)

23 Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Karaman, 2016, 57-76.

24 Eyice, 1962, 75.

25 Yukarıda bahsedilen 1907 tarihli belgelerden başka, türbenin durumu ile ilgili 1908-1916 yılları arasına ilişkin herhangi bir belge tespit edilememiştir.

tarafından atanan görevliler de türbenin hizmetini görüp korunmasını sağlayacaklardır²⁶. Evkaf-ı Hümâyûn Nezaretinden çıkan R 28 Mayıs 1332 / M 10 Haziran 1916 tarihli bir yazıda²⁷, bu çalışmanın konusunu teşkil eden türbeden “*Kosovada...Mestan Gazi Türbesi âsâr-ı islâmiye ve celâdet-i Osmâniyenin Rumilinde birer âbide-i kadîmi*” olarak bahsedilmekte ve Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Hüseyin Hüsnü Bey tarafından Üsküp’ten bu yapıların durumları hakkında bir rapor gönderildiği belirtilmektedir (Belge 5). Belgeye göre, rapora istinaden hem Hüdavendigâr Gazi şehitliği²⁸ hem de Gazi Mestan Türbesi’nin “*ta’mir ve termîmi ve hüsn-ü muhâfazası için*” Binbaşısı Hüseyin Hüsnü Bey’e 200 lira gönderilmiştir²⁹. Aynı tarihlerde Harbiye Nâzırı imzalı bir yazıda da³⁰, Hüseyin Hüsnü Bey’in R 6 Nisan 1332 / M 19 Nisan 1916 tarihinde, bölgedeki şehitlik ile Gazi Mestan Türbesi’ni ziyaret ederek incelemelerde bulunduğu, “*Her iki türbe-i şerîfenin harâbiyetinden bahisle icrâ-yı ta’mirleri için bir mikdâr meblâğ taleb eylediği*” belirtilmektedir (Belge 6). 1911 yılında bitirilen yapının 1916 yılında onarım gerektirecek hale gelmiş olması, hem bölgenin oldukça sert geçen kış şartları ve iklimin yapıya etkisi/verdiği zararlar ile hem de dönemin savaş ortamının bölgeye/yapıya etkisi ile açıklanabilir. Burada sayılan ilk etkene örnek verilecek olursa, üst örtüsü tamamen yenilenen bir yapının şiddetli rüzgarlar nedeniyle bir yıl bile geçmeden çatısının aktarılması zorunluluğu Osmanlı mimarlık tarihinde sık karşılaşılan bir durum olmuştur. 19. yüzyıl arşiv belgelerinde bu durumdaki -yani sadece çatısının aktarılması gerekecek şekilde bir hasar durumu ortaya çıkmış olan- yapılar için de *tamir, tamir ve termim* gibi ifadeler kullanılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı mimarlık dilinde tamir ve termim birlikte kullanıldığında anlamı güçlendirmekte, sadece belgede verilen teknik detaylarda

26 Eyice, 1962, 75-76. Kosova’nın Sırbistana terki 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile olmuştur. Bk. Aktepe, 2002, 216-219.

27 BOA - BEO.4420.331495.2.1 (Tarih: R. 28 Mayıs 1332/M.10 Haziran 1916)

28 Hüdavendigâr Gazi Türbesi cahil bir türbedârın elinde kısmen harap olmaya başlamış ve mefrûşâtı bozulmaya yüz tutmuştur: “*..Celâdet-i ‘osmâniyenin medâr-ı iftihârı bulunan bu mahall-i mübârekin muhâfazası hizmetine intihâb buyrulacak zâtın ehl ü erbâb olmakla berâber.. söğüd kasabası ahalisinden ve mümkün olmaz ise hüdâvendigâr vilâyeti tevellüdlilerinden olması hususuna itinâ olunması.*” Özetle; Türbedarlık için ehil kişiler görevlendirilmeli ve bunlar Söğüt halkı arasından, bu mümkün olmazsa Hüdavendigâr Vilayeti doğumlu kişilerden seçilmesi konusuna önem verilmelidir. Bk. BOA - BEO.4420.331495.2.1. Tarih: R. 28 Mayıs 1332/M.10 Haziran 1916)

29 Belge metninde açıkça belirtilmemekle birlikte 200 liralık bütçenin Hüdavendigâr Gazi Türbesi, Gazi Mestan Türbesi ve Sultan Reşad’ın Priştina’da inşasına başlanılan ancak sonra yarım kalan medresesi için kullanılması amacıyla gönderildiği düşünülmektedir. Bu da belge metninde geçen “*..ve mezkûr raporda bahsolunan nâ-tamâm binanın da mukaddemâ inşasına mübâşeret idilerek itmâm idilememiş olan medrese binâsı olmak lâzım geleceğinden..*” ifadelerinden anlaşılacaktır. Semavi Eyice de bu medrese binasının Sultan Reşad tarafından yaptırıldığını belirtir (Bk. Eyice, 1962, 79.). Ancak belge metninde medresenin yıkılması gerektiği de yazılmıştır. Sultan Reşad’ın medrese temeli attığına dair bilgi için bk. Karaman, 2016, 68.

30 BOA - BEO.4420.331495.3.1 (Tarih: R.5 Haziran 1332/M.18 Haziran 1916)

izlenebilecek tamirat niteliklerini ortaya koymaktadır³¹. İkinci etkene örnek olarak verilecek savaşlar ise her türlü yapının her şart ve zamanda her şekilde yapısal hasara uğramasına sebep olan en büyük sorunlardan biridir. O tarihlerde bölgede yaşanan Balkan savaşları, yeni inşa edilmiş böyle bir yapının kısa sürede harap hale gelmesine sebep olmuş olabilir. Sayılan bu gerekçelerden hareketle, Gazi Mestan Türbesi'nin de inşasından hemen sonra tamir gerektirmesi durumu bu pencereden bakılarak değerlendirilmelidir.

Mimar Kemalettin'in İncelemeler Yapmak Üzere Bölgeye Görevlendirilmesi

Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Hüseyin Hüsnü Bey'in raporunun da etkisiyle, bu yazışmaların sonrasında konu Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Konuyla ilgili alınan Meclis-i Vükelâ kararında “*mücâhidîn-i islâmiyeden Mestân Gâzinin Türbesinin müstakilen te'mîn-i ma'mûriyeti için ittihâzı lâzım gelen tedâbir hakkında...erkân-ı harbiye binbaşısı Hüseyin Hüsnü Beg tarafından Üskülden gönderilen rapor üzerine bi'l-muhâbere keyfiyetin*”³² ilgili kurumlar nezdinde soruşturulduğu belirtilmektedir. 1911 yılında gerçekleştirilen “*Rumeli seyahat-ı hümâyûnunda...padişah tarafından*” ziyaret edilen bölge, Balkan Savaşları sırasında tahrip olmuş, daha sonra bölgenin yeniden düzenlenmesine yönelik bazı girişimlerde³³ bulunulması kararlaştırılmıştır. Bu noktada Gazi Mestan Türbesi'nin müstakil olarak imarının yapılabilmesi için gereken tedbirler hakkında Üsküp'ten Binbaşısı Hüseyin Hüsnü Bey tarafından gönderilen rapor bağlamında Meclis-i Vükelâ, Evkaf Nezareti'nin uygun görüşü³⁴ neticesinde bu kararı almıştır³⁵. Bu karar, türbe ile ilgili bir başka önemli noktayı açığa çıkarmaktadır. Meclis-i Vükelâ'dan bu yönde çıkan karar metninde, “*Mi'mâr Kemaleddin Begin mahalline iğrâmı ile muntazam bir keşif yaptırılması hususunda..hâriciye nezaretine tebliğ ve harbiye nezaretine ma'lûmât*” verilmesi bilgisi geçmektedir³⁶. Kısacası Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrası, Cumhuriyet döneminde Birinci Ulusal Mimarlık Akımı öncülerinden biri olacak olan Mimar Kemalettin'in, bu kararlar sonucunda Hüdavendigâr

31 19 yüzyıl Osmanlı mimarlık ortamının bu gibi tamir ve termim edilen örnekleri için bk. Bilmiş, 2019.

32 BOA - MV.202.93.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916)

33 Raporda ayrıca Meşhed-i Hüdâvendigâr'ın (Hüdavendigâr Şehitliğinin) doğusunda bulunan, Sultan Reşat'ın büyük bir kalabalıkla 16 Haziran 1911 günü Cuma namazı kıldığı beş altı dönümlük namazgah alanının etrafına duvar çekilerek buranın meşhed harimine ilave edilmesi yönünde Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretinin yazısı olduğu da belirtilmektedir. Nitekim daha önceki tarihlerde burası Sultan Reşat'ın şahsi hazinesinden verdiği 150 lira ile alınmış ve bu para Hazine-i Hassa müdürlüğü tarafından Maliye Nezareti veznesine teslim edilmişti. Akabinde söz konusu para Kosova'ya gönderilmiş ve Sultan'ın ziyareti öncesi meselenin halledilmesi istenmişti. Bk. BOA - BEO.3898.292329.1.2 (Tarih: H.29 Ca 1329/28 Mayıs 1911)

34 BOA - BEO.4420.331495.2.1 (Tarih: R. 28 Mayıs 1332/M.10 Haziran 1916)

35 BOA - MV.202.93.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916)

36 BOA - MV.202.93.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916). Ayrıca bk. BOA - BEO.4420.331495.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916).

Gazi şehitliği müstemilatı ile Gazi Mestan Türbesi'nin tamiri için gerekli keşiflerini yapmak üzere Kosova'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Belge 7). Nitekim bu kararın iki ay sonrasında, Priştine'de Meşhed-i Hüdavendigâr haricinde başka yerlerin keşfini yapmak için Viyana ve Peşte'ye de gidecek olan Mimar Kemalettin Bey'e seyahat varakası verilmesi hususunda Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'nden Hâriciye Nezareti'ne gerekli talep yazısı gönderilmiştir. Kemalettin Bey'e seyahat varakası verilmesi talebine ilişkin Evkaf'tan gönderilen bu yazıya göre;

“Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigâr ile Mestân Gâzi Türbesi âsâr-ı islâmîye ve celâdet-i 'osmâniyenin rumilinde birer âbide-i târihiyesi olmak hasebiyle lüzûm-u muhâfaza ve idâme-i ma'mûriyeti hakkında Mareşâl Makkenzin karargâh-ı 'umûmisinde bulunân 'Osmânlı karargâh-ı 'umûmisi murahhası erkân-ı harbiye binbaşısı Hüseyin Hüsnü Beg tarafından gönderilen râpora binâen harbiye nezâreti celîlesinden vuku 'bulân iş 'âr meclis-i 'umûmisi Kemaleddin Begin mahalline iğrâmiyle muntazam bir keşf yapıldırılmâsı meclis-i 'âlî-i mezkûrce”³⁷ karara bağlanmıştır.

Özetle, Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigâr ile Gâzi Mestân Türbesi'nin korunması ve yaşatılması amacıyla tam manasıyla bir keşif yapması için o tarihlerde Evkaf nezaratinde inşaat genel müdürü sıfatıyla görev yapan Mimar Kemalettin'in bölgeye gönderilmesi uygun görülmüş, bu yönde karar alınmıştır. Bu kararda Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'in Üsküp'ten gönderdiği raporunun da etkili olduğu görülmektedir. Belgenin devamı Kemalettin Bey'in Viyana ve Peşte'deki diğer görevlerine dair veriler içermektedir³⁸. Evkaf Nezaretinin hızlıca verilmesini talep ettiği “Seyahat varakası”, 2 Eylül 1916 tarihi itibarıyla çıkarılmıştır³⁹ (Belge 8). Osmanlı Arşivi'nde erişime açılan belgeler arasında, Mimar Kemalettin'in bu görevleri üzerine başka bir belge tespit edilememiştir. Bununla birlikte Mimar Kemalettin hakkında yapılan biyografik çalışmaların genelinde de, onun Eylül 1914 yılında Evkaf Nezareti Başmimarı olarak

37 BOA - HR.İD.70.46.1.1 (Tarih: R.18 Ağustos 1332/M.31 Ağustos 1916)

38 Evkaf Nezareti bu seyahatı sırasında Mimar Kemalettin Bey'e başka görevler de vermiş, bunların da yapılmasını istemiştir. Belgeye göre Kemalettin Bey, Priştine'deki keşifleri yaptıktan sonra (*ikmâl-i vazifeden sonra*) Viyana'daki müslümanlar için ayrılan mezarlık alanına ait hazırlanmış olduğu planı oraya götürüp, planla ilgili gerekli hususları Sefarete anlatmak üzere Viyana'ya gidecektir. (Muhtemelen bu müslüman mezarlığı düzenlemesine ilişkin plan da ilk kez bu çalışmada dile getirilmiş olmaktadır.) Bu sırada, tamamlanmış olan Dördüncü Vakıf Hanının banka olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Bankanın müdürlüğüne atanan ve o sırada Viyana'da bulunan kişiyle de görüşüp, Hanın banka olarak kullanılabilmesi için yapılması gereken tadilatları da banka müdürüyle müzakere ederek kararlaştırılacaktır. Viyana'dan sonra Kemalettin Bey Peşte'de medfûn bulunan Meşhur Osmanlı Gazilerinden Gül Baba için yeni inşa edilen türbesini de muayene/kontrol edecektir.

39 BOA - HR.İD.70.46.2.1 (Tarih: M.2 Eylül 1916)

atanmasından sonra 1916 yılındaki Kosova görevine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur⁴⁰. Mimar Kemalettin'in başmimar olarak o bölgeye seyahat edip etmediği, Gazi Mestan Türbesi'ne ilişkin bir çalışma yapıp yapmadığı, bu gibi belgeler tespit edildikçe netleştirilebilecektir. Dolayısıyla Mimar Kemalettin'in bu görevinin sonucuna ilişkin bilgilerin, tasnifleri devam eden ve daha sonra erişime açılacak arşiv belgeleri arasından çıkabileceği olasılığı unutulmamalıdır.

Sonuç

1900 yılında türbenin onarılması için ilk keşfin yapılmasından sonra Mart 1902'ye kadar, yapının *kabil-i ta'mir olmaması*, yani tamir edilemeyecek derecede kötü durumda olması sebebiyle onarımına başlanamamıştır. Bu nedenle türbenin müceddeden inşâsı yönünde, Temmuz 1902'de yeni bir keşif yapılmış ve türbe yeni baştan yapılmak amacıyla yıkılmıştır. Burada dikkat çeken nokta, yapının onarım masraflarının inşâ masraflarından daha çok olmasıdır. Böylelikle, Hüdavendigâr Gazi şehitliğine yakın bir mesafede bulunan ve Osmanlı Devletinin büyük bir saygıyla baktığı Gazi Mestan Türbesi'nin yeniden inşa süreci Sultan II. Abdülhamid'in iktidarının son yıllarında 2 Temmuz 1905'da başlamış, bazı proje değişiklikleri sonrasında Sultan Reşat'ın iktidarının ilk yıllarında, onun bölgeyi Haziran 1911'deki ziyareti öncesinde tamamlanmış, inşaatın tamamlanmasında Sultan Reşad'ın bu ziyareti etkili olmuştur. Daha sonra Balkan savaşları sonucunda bölge Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış, muhtemelen bölgenin sert geçen kış şartlarının etkisi ve I. Dünya savaşı ortamının şartları sebebiyle Hüdavendigâr Gazi Türbesi gibi Gazi Mestan Türbesi de tahrip olmuştur. Meşhed-i Hüdâvendigâr ile Gâzi Mestân Türbesi'nin korunması ve yaşatılması amacıyla kapsamlı bir keşif yapması için o tarihlerde Evkaf Nezareti Başmimarı olarak görev yapan Mimar Kemalettin'in 2 Eylül 1916'da bölgeye gönderilmesi için bir seyahat/görev belgesi düzenlenmiştir. Bu tarihten sonra Mimar Kemalettin'in bölgeye görevlendirilmesi süreci ve türbeyle ilgili çalışmalarına ilişkin bilgiler, ileride ortaya çıkabilecek arşiv belgeleri ile tespit edilebilecektir.

40 Mimar Kemalettin Nazır Halil Hamdi Hammade Paşa tarafından Evkaf Nezareti'nde 18 Mayıs 1909'da İnşaat ve Tamirat Genel Müdürlüğü kardosuna atanmış, Genel müdür olarak 1914'e kadar bu ünvanla görevine devam etmiştir. 14 Eylül 1914'te ünvanı Evkaf Nezareti Sermimarı ve müdür-i umumisi olarak değiştirilmiş, bu görevi de 15 Mart 1919'a devam etmiştir. Tekeli ve İkin, 1997, 237; Yavuz, 2009, 31; Çetintaş, 2011, 270-81; Dasdarlı, 2015.

KAYNAKÇA

- Aktepe, M. (2002). Kosova. *TDVİA*, (C.26, 216-219) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayverdi, E.H. (2000). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya III* (2.b.). İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bilmiş, H.G. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bursa'da Mimarlık Ortamı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetintaş, S. (2011). İstanbul ve Mimari Yazıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dasdarlı, E. (2015). Mimar Kemaleddin Bey. *Türk Mimarisinde İz Burakanlar-I*. Ankara: Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları.
- Engin, R. (2014). *Balkanlardaki Yatır, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Eyice, S. (1960). Türk Sanat Tarihine Dair Yugoslav Yayınları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 11/15, 161-165.
- Eyice, S. (1962). Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigâr ve Gâzi Mestan Türbesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 12/16, 71-82.
- Eyice, S. (1996). Gazi Mestan Türbesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, (459), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbrahimgil, M. Z ve Konuk, N. (2006). *Kosova'da Osmanlı Eserleri I-II*. Ankara: TTK Yayınları.
- İbrahimgil, M. Z. (2002). Kosova'daki Türk Eserleri. *Türkler Ansiklopedisi*, 12, (23-33). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İsen, Mustafa ve İbrahimgil, M. Z. (2005). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası*. İstanbul: A Turizm Yayınları.
- Karaman, M. A. (2016). Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati. *Balkan Tarihi*, 1.(Ed.: Z. Gölen - A. Temizer), (57-76). İstanbul: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları.
- Şenyurt, O. (2012). Kosova'da Murad Hüdavendigâr Türbesi Ve Ek Yapıları. *METU JFA*, 2012/2 (29:2, 285-311).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1997). *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, (1. b), Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Turan, Ö. ve İbrahimgil, M. Z. (2004). *Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

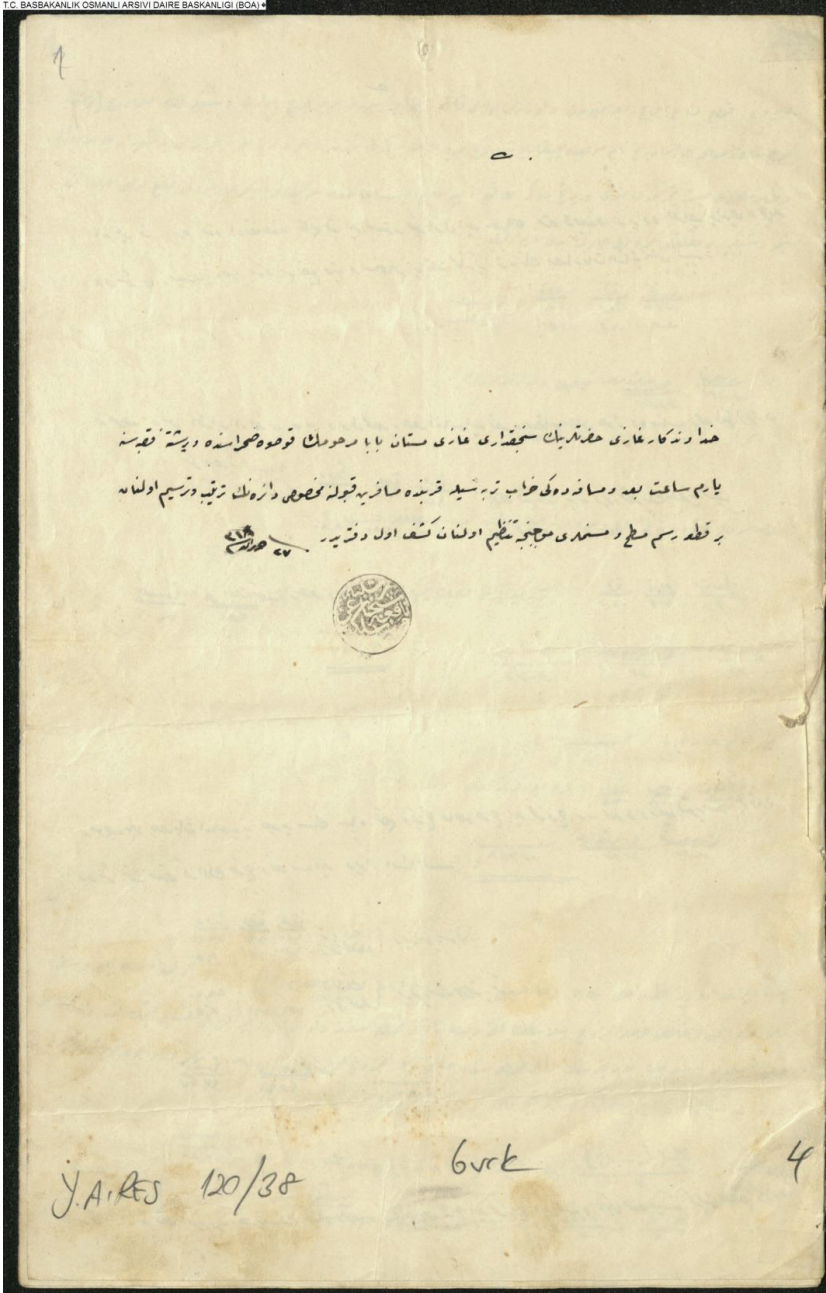
- Vırmiça, R. (1999). *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri - I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, Y. (2009). *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını.

Arsiv Belgeleri

- BOA - Y.PRK.MŞ.7.54.1.1. (Tarih: R.16 Mart 1318/M.29 Mart 1902)
- BOA - İ.HUS.95.76.1.1 (Tarih: R.18 Mart 1318/M.31 Mart 1902)
- BOA - İ.HUS.95.76.1.2 (Tarih: H.23 Z 1319/M.2 Nisan 1902)
- BOA - Y.A.RES.120.38 (Tarih: R.27 Haziran 1318/M.10 Temmuz 1902)
- BOA - İ.EV.37.50.1.1. (Tarih: R.14 Kanunievvel 1320/M.27 Aralık 1904)
- BOA - İ.EV.37.50.2.1. (Tarih: R.1 Kanunisani 1320/M.14 Ocak 1905)
- BOA - TFR.I.ŞKT.62.6160.1.1 (Tarih: R.26 Mart 1321/M.8 Nisan 1905)
- BOA - DH.MKT.994.56.1.2 (Tarih: R.24 Temmuz 1321/M.6 Ağustos 1905)
- BOA - İ.EV.45.35.1.1 (Tarih: H.8 Receb 1325/M.17 Ağustos 1907)
- BOA - İ.EV.45.35.2.1 (Tarih: H.6 Şaban 1325/M.14 Eylül 1907)
- BOA - BEO.3147.235968.1.1 (Tarih: R.3 Eylül 1323/M.16 Eylül 1907)
- BOA - BEO.4420.331495.2.1 (Tarih: R. 28 Mayıs 1332/M.10 Haziran 1916)
- BOA - BEO.4420.331495.3.1 (Tarih: R.5 Haziran 1332/M.18 Haziran 1916)
- BOA - MV.202.93.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916)
- BOA - BEO.3898.292329.1.2 (Tarih: H.29 Ca 1329/28 Mayıs 1911)
- BOA - MV.202.93.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916)
- BOA - BEO.4420.331495.1.1 (Tarih: R.16 Haziran 1332/M.29 Haziran 1916)
- BOA - HR.İD.70.46.1.1 (Tarih: R.18 Ağustos 1332/M.31 Ağustos 1916)
- BOA - HR.İD.70.46.2.1 (Tarih: M.2 Eylül 1916)

Belge 2: Türbe, Misafir ve Selamlık Dairesi İçin Hazırlanan İkinci Keşf-i Evvel Defteri (BOA – Y.A.RES.120.38.4.1. Tarih: 27.06.1902)

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: 30, Sayı: 1 Nisan 2021

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: 30, Issue: 1 April 2021

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics

ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD